

המשקיף: לתולדותיו של עיתון רוויזיוניסטי

אופירה גראוויס-קובלסקי

מבוא

במאה העשרים שימשה העיתונות כלי ביטוי פוליטי ומעצב חברה, ושיקפה בין השאר שינויים תרבותיים וחברתיים בעם היהודי. כל הזרמים הפוליטיים והתרבותיים בעם היהודי באו לידי ביטוי בהוצאה לאור של עיתונים משלהם במחצית הראשונה של המאה העשרים. לעיתונות המפלגתית היו שני תפקידים מרכזיים: האחד – סוציאליזציה פוליטית והסברה מפלגתית, והאחר – גיבוש מנהיגות מפלגתית וחיוק שליטתה על אנשי השורה. העיתון המפלגתי כוון אפוא להפיץ את תעמולה בין חברי המפלגה ואוהדיה.¹ גם התנועה הרוויזיוניסטית הוציאה לאור בכל העולם עיתונים בשפות שונות.² כותבים לא חסרו, ושלא כדימוי הרווח רבים מן העיתונאים היו חברי ארגונים רוויזיוניסטיים. עד שנת 1948 הוציאה התנועה הרוויזיוניסטית בארץ ישראל 204 עיתונים לערך, רובם חד-פעמיים, ואחרים יצאו לאור באופן לא סדיר ולזמן קצר. היו שתי סיבות עיקריות לריבוי העיתונים החד-פעמיים: חסרון כס והתנכלות שלטונות המנדט הבריטי, אולם נראה שגם תהליכים פנימיים השפיעו על הסגירה והפתיחה של עיתוני הזרם הרוויזיוניסטי. העיתונים היומיים של התנועה בארץ ישראל שיצאו לאור פרקי זמן ממושכים (עד שנת 1948) היו מעטים, ובהם: דאר היום, חזית העם, הירדן והמשקיף. המשקיף יצא לאור במשך הזמן הארוך ביותר.³ מרכז הכוח הציבורי של התנועה הרוויזיוניסטית היה באירופה. זאב ז'בוטינסקי, מנהיג התנועה, ראה חשיבות בפעילותה בארץ ישראל, ולא פחות מכך בהוצאתו לאור של ביטאון.⁴ בשנת 1928 התקשרה ברית הציונים הרוויזיוניסטים (להלן: הצה"ר) עם היומון דאר היום של איתמר בן אב"י.⁵ ז'בוטינסקי, שמונה לעורך העיתון בדצמבר 1928, ארגן מחדש את המערכת, ואת התפקידים הדורשים החלטה העביר לידי מקורביו מן העיתון ראזסוויט.⁶ הוא התייחס בחשדנות אל הכותבים מן האינטליגנציה בארץ ישראל, דוגמת אביגדור המאירי,⁷ אב"א אחימאיר,⁸ יהושע השל ייבין⁹ ואורי צבי גרינברג (להלן: אצ"ג),¹⁰ ודחק אותם לשוליים מסיבות שונות. הוא טען, לדוגמה, שאחימאיר פאשיסט מדי. בתקופת היותו עורך דאר היום חלה הקצנה בתנועה

הרוויזיוניסטית, והייתה לכך השפעה על העיתון. ז'בוטינסקי ניסה למנוע מגמה זו, הן בתנועה הן בדאר היום, וכינה אותה "היסטריה", אך התקשה לנווט את העיתון על פי דרכו, בעיקר משום שלא שהה בארץ ישראל. בסופו של דבר השתלטו עליו אנשי הזרם המקסימליסטי, וכך חיזקו את כוחם גם במפלגה.¹¹ עקב העימותים הללו חזר דאר היום לידי של איתמר בן אב"י וחדל להיות עיתון התנועה הרוויזיוניסטית בשנת 1931. במקומו נוסד בשנת 1934 העיתון הירדן, שהיה בבעלות התנועה.¹² בשלהי 1938, במקביל להירדן, החל לצאת לאור יומון רוויזיוניסטי חדש, המשקיף, עד שנת 1949.

מן המפורסמות של התנועה הרוויזיוניסטית הייתה תלות יוצאת דופן במנהיגה זאב ז'בוטינסקי, ויחס זה בא לידי ביטוי בעיתוניה.¹³ כל ביטאון שראה עצמו קשור לזרם הרוויזיוניסטי השתמש בשמו של ז'בוטינסקי, אם כעורך ואם כחבר מערכת, כדי לקבל "הכשר" בקרב קהל קוראיו הרוויזיוניסטי. הכותרת "בהשתתפותו הקבועה של ז'בוטינסקי" נתפסה כמעניקה "הכשר" לעיתון, ולכן היא ליוותה את המשקיף במסגרת שחורה גם לאחר מותו של ז'בוטינסקי (1940), עד סגירת העיתון בשנת 1949.¹⁴

התנועה הרוויזיוניסטית – הבעלים של עיתון המשקיף – נוסדה בשנת 1925 עקב מחלוקת בתוך התנועה הציונית על דרך מימוש הרעיון הציוני. זו הייתה המפלגה הראשונה בתנועה הציונית שהציגה עצמה כתנועת שינוי. השינוי שהציעה היה כפול: בתוכן האידאולוגי ובדרך הביצוע. עם זאת היא ראתה עצמה כממשיכת דרכם המדינית של בנימין זאב הרצל ומקס נורדאו. על דגלה חרתה את הרעיון הלאומי כרעיון מוניסטי, חד-נס, המנוגד לרעיונות ציוניים סוציאליסטיים שהיו משולבים בהם שני יסודות: סוציאליסטי ולאומי. התנועה הרוויזיוניסטית ביקשה לייצג את האידאל הלאומי, המנוגד לאינטרסים מעמדיים צרים.¹⁵ ז'בוטינסקי, שעמד בראשה, היה סופר, מתרגם ועיתונאי, דמות כריזמטית ומרתקת של נואם מוכשר שהשאירה את רישומה על רבים גם מחוץ לעולם היהודי.¹⁶ דרכה הפוליטית של התנועה הרוויזיוניסטית לוותה במחלוקות מרות, ולעתים בהתנגשויות אלימות עם התנועות הציוניות הסוציאליסטיות. גידולה המהיר – מספר חבריה גדל פי 15

בינואר 1949 התחרו ביניהן המפלגה הרוויזיוניסטית ותנועת חרות על המורשת הרוויזיוניסטית. לאחר שהתנועה הרוויזיוניסטית לא עברה את אחוז החסימה, היא חברה אל תנועת החרות ובזאת הקיץ הקץ על התנועה הרוויזיוניסטית ועל עיתון המשקיף.

המחקר על התנועה הרוויזיוניסטית עוסק בתולדות העיתונות של התנועה.²³ מקצתו מיוחד לעיתון דאר היום,²⁴ אך אין בו דיון על תולדותיו של עיתון המשקיף (1938-1939), שיצא לאור בארץ ישראל מדי יום, ובכך ניכר ייחודו בקרב העיתונים הרוויזיוניסטיים האחרים שיצאו לאור באותו פרק זמן. במאמר זה אתמקד בסיבות לייסוד העיתון, במערכת העיתון, במקומו של ז'בוטינסקי בו, בהתנהלות היומיומית, בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה ובסיבות לסגירתו.

העיתון שקדם: הירדן

נראה שסיבת ייסודו של עיתון המשקיף כעיתונה הרשמי של התנועה הרוויזיוניסטית בארץ ישראל מעוגנת בתהליכים שעברו על הירדן והתנועה הרוויזיוניסטית בשנות השלושים של המאה העשרים. לכאורה לא הייתה סיבה אמיתית לייסודו של עיתון רוויזיוניסטי חדש בארץ ישראל בשנת 1938. לתנועה היה עיתון, וזמן מה אף היו לה שני עיתונים שהתחרו זה בזה על מעמד העיתון הרשמי של התנועה הרוויזיוניסטית בארץ ישראל.²⁵ הירדן נוסד בשנת 1934 כעיתון יומי, ומסיבות של חסרון כיס היה לשבועון. משנת ייסודו ועד לשנת 1938 הוגדר כשופרה של התנועה הרוויזיוניסטית, וכותביו נמנו עם הזרם הרוויזיוניסטי ואוהדיו. מבחינה משפטית היה העיתון כבעלותה של התנועה, כלומר התנועה החזיקה ברישיון של שלטונות המנדט והייתה חופשית לעשות בו ככל העולה על רוחה במסגרת החוק המנדטורי.²⁶ בשנת 1935 הוציאה הנהלת הצה"ר הודעה שבה נאמר כי "מתנהל משא ומתן עם קבוצת חברי הצה"ר על השקעת הון נוסף שיאפשר את הוצאת העיתון על יסודות בריאים".²⁷ היו אלה ניסיונות כושלים להכריא כלכלית את עיתון הירדן. הבעיה הכלכלית, שהוחרפה עקב פעילות השלטונות, הייתה לטרדה קבועה שליוותה את העיתונות הרוויזיוניסטית בארץ ישראל כל השנים, ונודעה לה השפעה על התנהלותה של מערכת העיתון.

בשנת 1936 היה הירדן לשבועון.²⁸ אברהם וינשל ניהל את העיתון כמיטב יכולתו, אך "במובן הפוליטי היה ברור שהעיתון בתור כלי מבטא של התנועה, צריך היה להתנהל לפי ההוראות שיינתנו מזמן לזמן על ידי הקומיסריון של הצ"ח".²⁹ התקשרות זו לא נמשכה אפוא זמן רב. בשנת 1937 התמנה אוריאל היילפרין (יונתן רטוש) לעורך הירדן.³⁰ אלא שפרץ עימות בינו ובין מנהל העיתון, ראובן פרנקושהדי הגיעו אל ועד המורשים. "בעריכה כזאת יכול היה הירדן גם להופיע בזלנדיה החדשה או באוסטרליה היות והעיתון לא מביע

בשנים 1925-1931 – החרף את העימותים הבין-מפלגתיים והציב אותה כמועמדת להנהגת התנועה הציונית.¹⁷ התנועה הרוויזיוניסטית, שהחלה כתנועה חוץ-ממסדית, ביקשה לפעול בדרכים לא-שגרתיות בממסד הציוני, לעתים קרובות מחוץ לקונסנזוס. בסופו של דבר היא פרשה מן ההסתדרות הציונית, ובשנת 1935 הקימה הסתדרות ציונית מקבילה: ההסתדרות הציונית החדשה (להלן: הצ"ח).

עם השנים הצטרפו לתנועה הרוויזיוניסטית קבוצות רדיקליות מקסימליסטיות מימין. הבולטת שבהן הייתה ברית הבריונים בהנהגת אחימאיר, אצ"ג וייבין. קבוצות אלה השפיעו על הקצנה בעמדות חברי התנועה, בעיקר בקרב הצעירים. ההנהגה המבוגרת, בראשותו של ז'בוטינסקי, התנגדה למגמות ההקצנה, אך נגררה אחר פעילותן של קבוצות אלה. הנושאים השנויים במחלוקת ביותר היו היחס לבריטניה והקמת מחתרת, וכן היחס למשא ומתן מדיני.¹⁸ בסניף הארץ-ישראלי של הצה"ר היו מגמות ההקצנה חריפות, והן והשפיעו על התנועה. לפיכך מינתה הנשיאות העולמית של ההסתדרות הציונית החדשה "הנהגה לשעת חרום – ועד מורשים לתנועה הרוויזיוניסטית בארץ ישראל", במאי 1938. מטרת הוועד הייתה "לארגן מחדש את התנועה בארץ ישראל ולאחד את כל הסיעות הפנימיות".¹⁹ בראש הוועד עמד ד"ר אריה אלטמן,²⁰ שניסה בפעילותו לייצג את העמדות הרשמיות של הנהגת התנועה, ובתוך כך להתמודד עם הגורמים הרדיקליים.

משנת 1937, לאחר פילוג באצ"ל, בעקבות חזרתו של המפקד אברהם תחומי אל שורות ה"הגנה", מנה הארגון בעיקר את חברי תנועת הנוער בית"ר ואת חוגי הנוער הלאומי והרוויזיוניסטי. האצ"ל היה ארגון מיליציוני חצי-מחתרתי ששם לו מטרה: להיאבק בבריטים. ז'בוטינסקי היה למפקדו העליון, אך בינו ובין ראשי המחתרת נתגלעו חילוקי דעות על דרכו של הארגון. ז'בוטינסקי החזיק בעמדה לגיונרית-לגליסטית והתנגד לקיומה של מחתרת. הוא שאף לקיים את הארגון כלגיון חוקי בחסות בריטית, אולם ראשי המחתרת התנגדו לכך.²¹ הללו הושפעו מן התהליכים שעברה החברה הפולנית וממנהיגותו של יוזף פילסודסקי.²² בשנת 1940, בעקבות מחלוקת על היחס שיש לתת לבריטניה על רקע מלחמת העולם השנייה, פרש אברהם שטרן-יאיר מן האצ"ל והקים את ארגון לוחמי חירות ישראל, לימים לח"י. באותה שנה מת זאב ז'בוטינסקי. התנועה הרוויזיוניסטית נשארה בלי מנהיגות ברורה ופעלה ככל יכולתה להשתלב במערכת הפוליטית הציונית בארץ ישראל ובעולם. העימותים של האצ"ל עם היישוב היהודי המאורגן בעקבות הכרזת המרד של מנחם בגין בראשית 1944, גררו גם את חברי המפלגה הרוויזיוניסטית לעימותים שלא היו רצויים להם, אף שרשמית הם ראו באצ"ל חלק מן התנועה הרוויזיוניסטית. בשנת 1946 שבה המפלגה הרוויזיוניסטית לתנועה הציונית, לאחר איחוד עם מפלגת המדינה העברית שפרשה מן התנועה הרוויזיוניסטית בעקבות חילוקי דעות עם ז'בוטינסקי. עם הקמת המדינה הפכה מחתרת האצ"ל בהנהגת בגין למפלגה פוליטית, לצד המפלגה הרוויזיוניסטית. תנועת חרות בראשותו של בגין ייסדה את העיתון חרות, למרות קיומו של המשקיף, ורבים מן הכותבים ואנשי המערכת שהיו קשורים לאצ"ל עברו אל העיתון החדש עם הקמתו. המשקיף הוסיף לצאת לאור כל משך פעילותה של התנועה הרוויזיוניסטית כמפלגה עצמאית. בבחירות לאספה המכוננת

הירדן.⁴¹ במרכז העימות עמדו מצד אחד ז'בוטינסקי, מנהיג התנועה, והנהלת הצ"ח, שהייתה הבעלים הרשמיים של עיתון הירדן, ומנגד – הגורמים הרדיקליים, רוב כותבי העיתון בשלבי השונים. עד שנת 1938 היה היחס להבלגה ולבריטניה סלע המחלוקת העיקרי בין הצדדים בתנועה.⁴² אלה היו פערים אידאולוגיים שניתן להם ביטוי מעל דפי העיתון ומאחורי הקלעים. כך, לדוגמה, בשנת 1936 הוקצה בעיתון מקום למאמרי מחאה נגד מדיניות ההבלגה, בניגוד לעמדתו המוצהרת של ז'בוטינסקי.⁴³ ז'בוטינסקי, שדווח בקביעות על הנדפס בעיתון,⁴⁴ הגיב על כך במישרין ובעקיפין. לדוגמה, בשנת 1936 הוא שלח מברק אל מערכת עיתון הירדן מלונדון, ובו ביקש לא לחרוג מעמדת התנועה: "למרות שמובן לכולנו צער חבוק הידיים בזמן שכזה עליכם להתחשב במאמצנו כאן ובמדינות בעד גיוס וזיון הנוער העברי. התאפקותכם תעזור למאמצים האלה. כל עוד ישנה תקוה שבזה נצליח אדרוש מכם התאפקות מוחלטת".⁴⁵ עם מינויו של רטוש לעורך הירדן בשנת 1937, כתב ז'בוטינסקי לאלטמן: "ברכות ואיחולים לבכיים לעורכו החדש של הירדן. בעיון רב אעקוב את ניסיונו להכניס שינויים לתכסיסי העיתון".⁴⁶ מדבריו אלה עולה ביקורת על הכיוון הפוליטי שהעורך החדש, אוריאל היילפרין (יונתן רטוש), עתיד להציג בעיתונו. בתקופה זו היה רטוש שותף לפירוש המהפכני שניתן לתביעתו של ז'בוטינסקי "למות או לכבוש את ההר", בנוסח המקובל אצל אחימאיר בפובליציסטיקה ואצל שטרן בשיריו. אף שניסה ליצור את הרושם שהוא מצוי בתרבות הפוליטית של הצה"ר, טען רטוש נגד ז'בוטינסקי כי הקיץ קץ על השותפות הפוליטית עם בריטניה. דבריו אלה בשנת 1937 השפיעו על שטרן ועל החוגים הרוויזיוניסטיים הרדיקליים בפולין.⁴⁷ ז'בוטינסקי ידע על ההתרחשויות האלה, אולם בניגוד לדימויו כמנהיג כול-יכול, לא תמיד התקבלו עמדותיו בקרב חברי התנועה, במיוחד בשנתיים האחרונות לחייו.⁴⁸ במכתבו לאלטמן הוא מצד אחד מברך על המינוי שלא היה יכול למנוע, ומצד שני הוא מותח ביקורת על עמדותיו של רטוש. כך כתב ז'בוטינסקי בהמשך מכתבו לאלטמן: "מה שנוגע לבקשתו שאכתוב מאמרים, איני רוצה לרמות: לא אוכל ואין על מה לדבר. אני מיעץ להסיר את כתובת הכוזב ('בהשתתפות...') מעל השער. עייפתי מכתבת מאמרים, ולא אוכל [...] עתונותנו בכל הארצות תצטרך להתרגל למצב של emancipation ממני בתור עיתונאי".⁴⁹ דבריו אלה של ז'בוטינסקי מעלים את השאלה אם סירובו לכתוב לעיתון הירדן נבע אך ורק "מהתקפת התברלות שלו",⁵⁰ כפי שנטען לא פעם כשסירב להשתתף במתרחש בתנועה, או שמא יש לקשור זאת גם לכישלון ניסיונותיו לגשר על הפערים האידאולוגיים בין הקבוצות.⁵¹ אין זה מופרך להסיק כי התנתקותו והיעדר המוטיבציה שלו לכתוב לעיתון הירדן נבעו גם (ולא רק) מעמדות כותבי העיתון ועורכו ומאייכולתו להשפיע בנושא, כפי שקרה בעיתון דאר היום קודם לכן.

הביקורת שמתח מנהל הירדן פרנקו על רטוש ממחישה אף היא את הפער שבין העמדה הרשמית של הנהלת המפלגה לעמדתם של כותבים בעיתון הירדן. פרנקו לא היה היחיד שרגז על פער זה. מערכת הירדן קיבלה מנשיאות הצ"ח מכתבי נזיפה חוזרים ונשנים על תוכן

את עמדות המפלגה,³¹ כתב מנהל הירדן. הוא תלה את האשם לא רק בעורך ובעמדותיו, שחרגו מאלה של התנועה הרוויזיוניסטית, אלא גם בעובדה שהירדן לא היה עיתון יומי: "לפי דעתי הפרטית כל זמן שלא נעשה מאמצים רציניים לעשות עיתון יומי, מצב התנועה יהיה ירוד. וכל ההוצאות הכספיות בעד ארגון התנועה תהינה מונחות על קרן הצבי".³² פרנקו טען כי עיתון במתכונת יומית יפתור את הבעיות הכלכליות ואף יחתום את העימות האידאולוגי.

בשנת 1938 נסגר הירדן לכמה חודשים בפקודת השלטונות, אך הוסיף לצאת לאור באופן לא-סדיר בשמות חלופיים. בשנת 1939 החל המשקיף לצאת לאור כעיתון יומי והירדן סופח אליו כשבועון נלווה. עם זאת, אף שהירדן היה חלק מן המשקיף, נשלח ביולי 1939 מכתב לחברת ההפצה שלו ובו נכתב כי "החוזה שהיה קיים בין הנהלת השבועון הירדן ובינה על הפצתו בוטל מאיליו מאחר שחדל להופיע".³³ בשנת 1940 ביקש אחימאיר מוועד המורשים להעביר לידי את עיתון הירדן: "יש לי הכבוד לפנות אליכם בבקשה לסייע בידי בדבר הוצאת שבועות ציוני מדיני [...] עזרתכם בהגשמת רעיוני בדבר הוצאת השבועון יתבטא אך ורק בדבר אחד: מסירה לידי את הרישיון של הירדן".³⁴ ב-15 באוגוסט 1940, 11 יום לאחר מותו של ז'בוטינסקי,³⁵ נחתם הסכם המאשר זאת.³⁶ עיתון הירדן נסגר סופית כמה חודשים אחר כך. כך נכתב בתזכיר ששלח הצ"ח ארץ ישראל להנהלת הצ"ח העולמי בלונדון בשלהי 1938: "עיתון המפלגה הוא הירדן (כעת סגור על ידי השלטונות עד תחילת אוקטובר 1938). מחוץ לזה מופעים לעיתים קרובות גיליונות וחוברות חד פעמיים".³⁷ כעבור חודשים אחדים, בשנת 1939, נשלח להנהלת הצ"ח תזכיר אחר, ובו נאמר כי עיתון התנועה הוא המשקיף. בתזכיר החדש לא היה אזכור לעיתון הירדן, שכאמור הוסיף להתקיים באופן חלקי עד סוף 1940.³⁸ מה התרחש בחודשים שחלפו מאז נשלח התזכיר הראשון? מה הביא לייסודו של עיתון חדש? שהרי אם נסגר העיתון עקב חסרון כיס והתנכלות מצד השלטונות, כפי שמקובל לחשוב,³⁹ ייסודו של עיתון חדש לא פתר את הבעיה אלא זו הוחרפה. העובדה שהירדן הוסיף להתקיים בד בבד עם המשקיף, ולשם הוצאתו לאור של המשקיף התקבל רישיון מנדטורי חדש בלא ויתור על הרישיון הקודם, שוללת אפשרות שהכוונה הייתה לשנות את השם עקב התעמרות השלטונות.⁴⁰ שנת 1938 היא אפוא שנת המפתח להבנת התהליכים שהביאו לייסודו של המשקיף.

ייסודו של המשקיף

העמדות שנדפסו בעיתון הירדן, אם כעיתון יומי ואם כשבועון, היו במחלוקת עקרונית בתוך התנועה. נראה שהעימות שהתגלע בין ז'בוטינסקי לכותבים הרדיקליים בדאר היום התעצם במערכת

על אי-רצונו של ז'בוטינסקי להיות שותף לעיתוני התנועה בארץ ישראל או לפעילות המפלגתית. שמואל כץ טען בביוגרפיה שכתב על ז'בוטינסקי, כי אין מדובר רק ביזמה מרדנית וביחס שלילי אליו: "ז'בוטינסקי ראה בדרישתו של האצ"ל הרחבה או לפחות הרחבה בכוח של היעד המיוחס לשטרן להשתלט על התנועה כולה".⁵⁵ הפחד מהשתלטות הרדיקלים בא לידי ביטוי גם במאבק שבין מערכת עיתון הירדן לוועד המורשים – נציגות הנהלת הצ"ח בארץ ישראל.

העימותים בתוך הזרם הרוויזיוניסטי גברו וניתן להם ביטוי נרחב בעיתון הירדן. ז'בוטינסקי והנהגת הצ"ח חששו שמא ישתלטו הרדיקלים על התנועה באמצעות עיתוניה, וניסו לכפות על הכותבים הנהלה שתפעל באישור ועד המורשים, כפי שאירע בדאר היום.⁵⁶ לפיכך ביקשו ראשי התנועה (אנשי ז'בוטינסקי) להקים ערוץ תקשורת משלהם שייצג את עמדותיהם. ב-20 בדצמבר 1938 נדפס בתל-אביב, בשם התנועה הרוויזיוניסטית, גיליון ניסיוני של עיתון חדש בשם **המשקיף**, בד בבד עם המשך צאתו לאור של הירדן, ומינואר 1939 יצא **המשקיף** באופן סדיר כביטאון הרשמי של התנועה הרוויזיוניסטית. בלוגו של העיתון החדש ניתן רמז ברור ומובהק לכיוונו האידאולוגי ולפער בינו ובין הירדן: נדפסה בו מפה שונה של ארץ ישראל מן המפה בלוגו של עיתון הירדן וממפות אחרות של ארץ ישראל שעד אז השתמשו בהן בתנועה הרוויזיוניסטית לכל מיני צרכים.⁵⁷ הגבול במפה זו שורטט על פי המפה שצורפה לכתב המנדט הבריטי משנת 1922, ולימים היא הייתה גם חלק מסמלו של האצ"ל.⁵⁸ זו הייתה הפעם הראשונה שהמפה המתוחמת הופיעה כחלק מסמל רשמי במסגרת רוויזיוניסטית.

בחודשים ספטמבר עד נובמבר, עוד בטרם יצא העיתון החדש, הופצו כרזות ומודעות המבשרות את בואו ומעושרות בסמלו – מפת כתב המנדט.⁵⁹ מפה זו שיקפה את עמדתו הפוליטית המדינית של ז'בוטינסקי ואת יחסו לגבולות הארץ ולציונות המדינית, כפי שאלה באו לידי ביטוי בתכנית העשור שפרסם באפריל 1938.⁶⁰ לגבי דירו משא ומתן מדיני שנשען על הבטחות כתב המנדט ועל תמיכתה של בריטניה הוא הכרח בדרך להקמתה של מדינה יהודית בשתי גדות הירדן, וכתב המנדט הוא האסמכתה הבין-לאומית להקמת מדינה. "בניית הבית הלאומי – פרוצס מדיני היא, בניין – פרוצס מדיני היא, וכך גם החקלאות העלייה וכן הלאה. הכל מתחיל במלחמה מדינית",⁶¹ טען ז'בוטינסקי בקביעות מראשית פעילותו בתנועה הרוויזיוניסטית.

בתקופה הנדונה כאן נושא חלוקת הארץ הסעיר את הציבור היהודי בארץ ישראל וחצה מפלגות. ואולם את הזרם הרוויזיוניסטי חצה נושא אחר: הדרך שבה יש לפעול למען הגשמת המטרה – מדינה יהודית משתי גדות הירדן.⁶² המטרה עצמה לא עמדה במוקד הוויכוח,⁶³ אלא הדרך להגשמתה והשימוש במפת כתב המנדט כדרך של הציונות המדינית על פי ז'בוטינסקי. לכך התנגדו הרדיקלים. התנגדותם לשימוש של **המשקיף** במפה המתוחמת הומחשה באופן ויזואלי ובאה לביטוי בוטה בגיליון החמישי של **ירוזלימה ויזולונה** (ירושלים המשוחררת), דו-שבועון שהובא לדפוס בוורשה שבפולין (1938–1939) בידי החוגים הרוויזיוניסטיים המקסימליסטיים.⁶⁴ השרטוט שהופיע על גב הכריכה ביטא אמירה אידאולוגית של מערכת העיתון המורכבת משלושה אלמנטים ויזואליים: מפת גבולות המנדט הבריטי על ארץ

הכינוס העולמי השלישי של בית"ר, באדיבות מכון ז'בוטינסקי

המאמרים שפורסמו. כך לדוגמה נכתב בהקשר אחר: "לאור מ"מ מפורט הגיעה הנשיאות לידי מסקנה שאותו המאמר עובר על העיקרון של ניטרליות מוחלטת בכל שאלה של מדיניות חיצונית. עקרון שמחייב את תנועתנו ובייחוד את העיתונות שלנו".⁶⁵

אין לנתק את העימות האידאולוגית בתוך הזרם הרוויזיוניסטי, שהחריף בשנת 1938, מהסיבות להופעת **המשקיף**. ביטוי פומבי לעימות זה ניתן בכינוס העולמי השלישי של בית"ר בוורשה (ספטמבר 1938), בוויכוח שנתגלע בין ז'בוטינסקי למנחם בגין.⁶⁶ בוויכוח זה הוצגו בבירור, לעיני כול, שני מחנות מנוגדים: רדיקלים צעירים שבגין דיבר בשמם לעומת מתונים מבוגרים בהנהגת ז'בוטינסקי. בגין טען לפני ז'בוטינסקי כי הם "רוצים להילחם" וכי נגמרה תקופת הציונות המדינית. העילה לוויכוח הייתה שינוי הנדר הבית"ר, אך המהות עסקה בדרך להקמת המדינה היהודית, במינון הכוח והאלימות שיופעלו ובמשקל שיינתן לניסיונות להשיג הסכמות בין-לאומיות. בקרב הקבוצה שפעלה באצ"ל, קבוצה שהייתה מקורבת לשטרן, ושבגין דיבר בשמה במידה רבה, רווחה הדעה שאין פתרון למצב היהודים בעולם, ושהציונות המדינית בגרסתו של ז'בוטינסקי 'פשטה את הרגל'.⁶⁷ העובדה שעמדתו של בגין זכתה לרוב בכינוס העולמי השלישי של בית"ר מעידה כי הלך הרוח ששרר בקרב חברי התנועה נטה לצדו של בגין ולא לצד ז'בוטינסקי. זהו נתון נוסף השופך אור

דרכו של העיתון, השונה מדרכו של עיתון הירדן. ההרגשה בראשית הדברים, שהעיתון "אינו העיתון בהשתתפות הקבועה של ז'בוטינסקי, ככתוב בשער, אלא עיתונו וביטאונו של ז'בוטינסקי ותנועתו בארץ",⁷³ מחזקת טענה זאת. זה העיתון היחיד בארץ ישראל שבו נטען כי ז'בוטינסקי שותף לו, ולא זו בלבד אלא שהעיתון הוא המייצג האותנטי של עמדותיו.

הפיליטון "כולו שלי", שנחתם בשם ש' ין ופורסם בגיליון הראשון של המשקיף ברוח שירו של ז'בוטינסקי,⁷⁴ עסק בשייכות של העיתון אל התנועה:

היום מופיע העיתון שהוא כולו שלי. אולי דל, קטן, אבל כולו שלי. האמת שלי תובא לביטוי דרכו באופן גלוי ביותר: דרכו תתנהל המלחמה שלי, ללא פשרות, ללא ויתורים. ואמונתי תפעם בו. העיתון הוא ביתי. אינני נודד יותר. לא אהיה זקוק יותר לידידות-אורח, לדירת-ארעי שפעם התקבלתי בה בידירות ופעם בפנים חמוצים ולפרקים בסגירת הדלת לפני. היום אני מפסיק לנודד ולהיות דייר. מהיום הנני בביתי.⁷⁵

מאמר זה מפתיע, ובייחוד הדיאלוג עם השיר של ז'בוטינסקי, שנכתב על רקע מניעת סרטיפיקטים מאנשי התנועה. הרי עיתון הירדן היה בבעלות המפלגה. האם צונזרו בו העמדות הרשמיות של התנועה, הרוויזיוניסטית ועמדותיו של ראש התנועה, ז'בוטינסקי? לפי הכתוב, כך לפחות הרגישו המערכת והכותבים בהמשקיף.

מעורבותו של ז'בוטינסקי בעיתון

במאמרו הפרוגרמטי הראשון של ז'בוטינסקי בעיתון המשקיף, "השעה האחת עשרה", הודגש היחס שיש לתת לבריטניה כשותפה של העם היהודי בהקמת המדינה היהודית, סוגיה שהעסיקה את הרוויזיוניסטים. בכך נגע ז'בוטינסקי בנושאי המחלוקת הפנים-מפלגתית: "היש לנו עדין שותף? הראוי הוא עדין להיות שותף? היש לו עדיין ערך? איזה? עד מתי? גא להאמין לי: אין אלו, כביכול, שאלות רטוריות – שאלות אשר התשובה עליהן ארוגה בנוסח עצמו. לא: התשובה אינה ברורה עדין [...] היא יכולה עדין להיות תלויה בנו, מ'הקר' היהודי שלנו".⁷⁶ שלא כעמדות העורכים והכותבים בהירדן, ז'בוטינסקי ומערכת המשקיף הבהירו כי עמדת המפלגה היא שאין לפסול את השותפות עם בריטניה. שבוע לאחר פרסום הגיליון הרשמי הראשון פורסם מאמר שני של ז'בוטינסקי, "השותף". במאמר זה שב ז'בוטינסקי לעסוק בקשר עם בריטניה. מסקנתו הייתה ש"יש לנסח את הקשר כך: ר' שותף, כל זמן שרצונך בשותפות זו, נרצה גם אננו".⁷⁷ מאמר אחר שפורסם באותו החודש היה "ארץ הפטה מורגנה".⁷⁸ מאמר זה, כמו קודמיו, נכתב במקור ביידיש, שכן הוא נועד להפצה בכל העיתונות הרוויזיוניסטית ברחבי העולם, ולעיתון המשקיף לא הייתה בלעדיות עליו.⁷⁹ מאמרו הרביעי של ז'בוטינסקי הגיע לעיתון באיחור, ולכן הוא נדפס בעמוד חמש של העיתון. כותרתו הייתה "מיומני", והוא עסק בשפה העברית.⁸⁰ "מאמרו של נשיא הצ"ח זאב ז'בוטינסקי הגיע למערכת רק אתמול בשעות הערב. מטעם זה הבאנו רק חלק של המאמר וגם זה לא במדור הקבוע", התנצלה מערכת המשקיף. מזכירו האישי של ז'בוטינסקי סבר שהסיבה להתרחשות הייתה זו: "כשנסחף בזרם העבודה ולא הספיקה לו השעה לכתוב בקביעות לעתון, סידר שהמשקיף יקבל לפרסום קטעים מהחלק השני של ספור ימיו, שעדיין לא ראה אור".⁸¹

ישראל (על פי כתב המנדט שניתן בידי חבר הלאומים לבריטניה באוגוסט 1922), יד האוחזת ברובה וכי טוב בפולנית שפירושו בעברית "רק כך". השרטוט סימל אפוא התנגדות נחרצת למפה, היינו לכל תהליך מדיני, ואמונה בפתרון בכוח הזרוע, ברוח קריאות הקרב "רק כך" של חיילי פילסודסקי הפולני, שממנו שאבו השראה.⁶⁵ במאמרי מערכת בגיליון זה ובגיליונות קודמים הסבירו הכותבים את התנגדותם הנחרצת לעמדתו המדינית של ז'בוטינסקי ואת אמונתם בדרך השימוש בנשק, ולא בדרך ההסכמים הבין-לאומיים, כדרך היחידה להציל את העם היהודי. אם כן, סיבת ייסודו של עיתון המשקיף הייתה מחלוקת פנים-רוויזיוניסטית שבאה לידי ביטוי בסמלים ויוזאליים.

המערכת

המשקיף אמור היה לשקף את עמדתם של ז'בוטינסקי והנהלת הצ"ח, המנוגדת לעמדותיהן של הקבוצות הרדיקליות ששלטו בעיתון הירדן. אין פלא שהמגעים למנות את יהושע השל ייבין, עיתונאי רוויזיוניסטי בכיר ומנוסה שנמנה עם החוגים הרדיקליים, לעורך, הגיעו למבוי סתום. הוא סירב לקבל את התפקיד בגלל התנגדותו למדיניות המתונה שנקט ועד המורשים. אמנם ייבין לא תקף את ז'בוטינסקי במישרין, אך היה ברור כי הקו האידאולוגי של מקימי העיתון, שבא לידי ביטוי בסמלו, לא היה לרוחו. עיתונאי רוויזיוניסט אחר שסירב לשתף פעולה עם העיתון בראשיתו בגלל נטייתו האידאולוגית, היה אחימאיר, שהיה מעוניין בהמשך הוצאתו לאור של הירדן.⁶⁶ הוא טען כי מערכת המשקיף מורכבת "לא רק מחדלי אישים אלא גם מגרוסמאניסטים"⁶⁷ ומאנשי מפא"י תכלת לבן,⁶⁸ היינו מבוגדים. זו הייתה אמירה קשה מאוד בטרמינולוגיה הרוויזיוניסטית, והעידה על פער אידאולוגי ניכר בין ז'בוטינסקי לקבוצות הרדיקליות.

כאמור, העורך הראשון של עיתון המשקיף היה עורך הירדן לשעבר, יצחק גוריון. כעבור שבועיים הוא הוחלף בידי יעקב רובין,⁶⁹ שכינה כעורך עד שנת 1940. המערכת מנתה צעירים חסרי ניסיון: "במערכת היו אנשים צעירים ולא מנוסים בעבודה עיתונאית, בעיקר מכיוון שהעיתונאים הבכירים בארץ ישראל, חברי הסיעה המקסימליסטית, סרבו לשתף פעולה עם ועד המורשים, שכן חלקו על מדיניות החוץ".⁷⁰ כך תירץ ועד המורשים את המתרחש: "אנו בונים את העיתון ככיוון ההפוך מאשר בונים עיתון רגיל. אנו החלטנו לא להתחיל עם מומחים טובים ויקרים, מערכת טובה ויקרה – ובהמשך הזמן להקטין את המערכת בגלל צורך בקימוצים. אנחנו התחלנו ממערכת המורכבת מכוחות צעירים ובלתי מנוסים, אולם בעלי כשרונות שילכו ויתפתחו בעתיד".⁷¹ הגיליון הרשמי הראשון של המשקיף עסק בסיבות לייסודו:

הוא משמש שופר לתנועה ש-14 שנות קיומה סבלה ומלחמתה, והתורה שהיא הטיפה ומטיפה [לה] הקנו לה זכות אורח ציבורית-ציונית ברחבי הגולה הפזורה והיישוב בארץ. האמת הציונית אינה זקוקה לסלסולי לשון. היא יכולה להאמר בבחינות ובפשטות ועל כן – בקצרה. התעודה הבינלאומית שנחתמה לפני 18 שנה ומנדט שמה, תעודה זו, שמנהיגות יהודית קטנת אמונה וחסרת-יכולת מדינית ופקידות בריטית חסרת-מעוף, ניסו לבטלה ולהפחית את ערכה, תעודה זו קשרה את עם ישראל והאימפריה הבריטית למפעל מדיני אחר.⁷²

הדגשת נושא כתב המנדט נועדה לוויכוח הפנים-רוויזיוניסטי. המטרה הייתה להצביע לפני ציבור האוהדים על דרכה של המפלגה ועל

ז'בוטינסקי הרגיש מחויבות לעיתון המשקיף, ולכן ביקש שישלחו אליו עצות והערות: "אני מפחד שמאמרי הראשונים לא יקלעו אל המטרה לא יענו בדיוק אל מה שהקהל רוצה לשמוע [...] מה מותר ומה אסור, מהו המפתח המוסיקלי למנגינה הציבורית ביישוב [...] בקשתי מכם שתביעו דעה. אל תפחדו להשפיע. סוף סוף אני מתחייב לקבל את דעתכם, ומצדי אשתדל לעזור".⁸² כך חתם ז'בוטינסקי את מכתבו אל מערכת המשקיף. וכך תיאר מזכירו האישי מחויבות זו:

פעם בשבתו בלונדון, ואחרי שלא השיב כמה ימים לבקשת מערכת המשקיף שיכתוב להם מאמר מיוחד, אמר למזכירו: פושע הנני! אני מתאר לעצמי את סבלותיהם ומצוקתם, ואינני עוזר להם בעבודתם! הערב אכתוב את המאמר! אדוני יסגרני בחדר. לא ביקור, לא שיחה ואף לא טלפון. אל יפריעו לי הערב! וכך עשה. ואחרי כן שכתב את המאמר הוקל לו. הוא דאג שיצא עוד באותו ערב בדאר איר.⁸³

במארס 1939 נסגר המשקיף לשבועיים בפקודת השלטון הבריטי, ואילו הירדן נסגר לשלושה חודשים. בשבועיים הללו יצא העיתון בשם היום.⁸⁴ ז'בוטינסקי שלח מאמריו גם לעיתון המוסווה, וכך כתב על הספר הלבן:

כשהספר הלבן יצא לאור, ימצא די זמן לנח את תכנו. כעת רצוני לומר מלה אחת של אזהרה: אל תתרגזו! לא כל גזירה היא קטסטרופה. קטסטרופה אמיתית, ללא תקנה, מכת מות מוחלטת יכולה לשמש תכנית החלוקה דאשתקד, משום שהמדובר היה על ויתור של תשעים אחוז של ארץ-ישראל לטובת מדינה ערבית סוברנית עם ממשלה ערבית לאומית [...] כשהשלטון על ארצנו נשאר בידי מנדטור לא-ערבי (אפילו מנדטור שאנו חושבים אותו ללא-יוצא) – הרי כל גזירה היא זמנית בלבד.⁸⁵

באותו גיליון מוחזר מאמרו של ז'בוטינסקי על טרומפלדור משנת 1926, "יריתו האחרונה".⁸⁶ כמו כן מוחזר מאמרו של אחימאיר משנת 1930. כשחזר המשקיף לצאת לאור בשמו ב-15 במארס, שלח ז'בוטינסקי את מאמרו "חכמת הכדורגל". עד ספטמבר 1939 עמד במשימתו והעביר לפחות שני מאמרים מדי חודש.

אישיתופם של כותבים רוויזיוניסטים ותיקים בכתיבה בעיתון המשקיף פגע בתפוצתו. לפיכך כעבור שנה ביקש ועד המורשים מן ההמפלגה למצוא הסדר עם אחימאיר ויבין, כך שמאמריהם יופיעו בעיתון למרות דעותיהם.⁸⁷

מ-17 בספטמבר עד 1 בנובמבר 1939 לא נדפס העיתון מסיבות כלכליות,⁸⁸ וכך קרה שלא סוקרו בו הידיעות על פרוץ מלחמת העולם השנייה. על העיתון רבצו חובות כבדים. "אם יש ברצונכם לקיים את העיתון על יסוד פחות או יותר מוצק מן ההכרח להניח ביסודו סכום שלא פחות מ-500 לא",⁸⁹ כתב הבודק שנשלח מטעם ועד המורשים לבחון את מצבו הכלכלי של העיתון. החידוש בעיתון בנובמבר, עם הופעתו המחודשת של העיתון, היה בהדפסת הטור "רשימות אנטי מא" של אחימאיר תחת הפסבדונים אבישי.⁹⁰ ממועד הפסקת צאתו של העיתון בספטמבר 1939 עד סוף אותה שנה לא שלח ז'בוטינסקי מאמרים לפרסום בעיתון.

בשנת 1940 חלו שינויים במערכת העיתון: אייזיק רמבה מונה לעורך חדש, לסגנו מונה יעקב רובין, ושלוש רוזנפלד מונה למזכיר המערכת. בכרוז שהופץ בקרב האוהדים הובטח כי "זאב ז'בוטינסקי חידש את השתתפותו הקבועה ב'המשקיף' על ידי מאמרים שבועיים,

וספור היסטורי חדש של ז'בוטינסקי יתחיל בקרוב להתפרסם".⁹¹ בינואר אותה שנה חזר ז'בוטינסקי לפרסם מאמרים, ואלה נדפסו בסדירות עד מאי; מקצתם נשלחו מראש עקב נסיעתו לארצות הברית.⁹² מצבו הכלכלי של העיתון המשיך להתדרדר. "סגירת המשקיף פירושה לא רק סתימת פיננו בלבד אלא סתימת הגולל על כל התנועה שלנו. אני רוצה להיכנס עתה בפרטי הסכסוכים וחלוקי הדעות שפרצו במחננו דווקא עתה בימים גורליים אלה – יהיו התככים הפנימיים כאשר יהיו – אולם כלפי חוץ הופיעה תנועתנו מלוכדת ומחושלת וזה רק הודות ל'המשקיף'".⁹³ טען יוסף ויינצקי, מחברי המערכת.

בתשובה לווינצקי נכתב כי "ד"ר אלטמן וגם ועד המורשים כולו, מעריך כמוך את חשיבות הופעת 'המשקיף' ואת הנזק הרב שייגרם לתנועה עקב סגירתו. וההוכחה לכך הם המאמצים התמידיים שוועד המורשים עושה לשם המשכת הופעתו והבטחת קיומו של בטאון התנועה".⁹⁴ בדברים אלה היה משום חידוש, שכן הנהלת התנועה התחייבה להוצאתו של העיתון, מה שלא נעשה בעבור הירדן.

בשנת 1940 חוותה התנועה הרוויזיוניסטית שני משברים: האחד – הפילוג של קבוצת שטרן מן הארגון הצבאי הלאומי והערעור על מנהיגותו של ז'בוטינסקי, והאחר – מותו של זאב ז'בוטינסקי. המשקיף נשאר נאמן לקו שנקבע בידי ז'בוטינסקי, אך העימותים בין חברי התנועה הרוויזיוניסטית התגלגלו אל העיתון אם בדרך של הבעת עמדה ואם בדרך של פרסום מפגשי חברים. הנהלת הצ"ח בדקה בקפידה כל ידיעה וכל מודעה, וכל סטייה מן העמדות הרשמיות נקראה לסדר. כך נאמר למערכת המשקיף: "בימים האחרונים פורסמו בעמוד הראשון של המשקיף הודעות שונות של סיעות וחברים בתוך הצ"ח על אספות והרצאות המאורגנות על ידם. הנני להודיעכם בזה בתור מנהל מחלקת התעמולה והעיתונות של ועד המורשים, שבעמוד הראשון של העיתון יכולות להתפרסם הודעות רק במקרה שהן נמסרות על ידי ועד המורשים או המוסדות המרכזיים של התנועה".⁹⁵ בה בעת פרסמה מערכת העיתון מודעות מבוקשים מטעם שלטון המנדט.

ביולי אותה שנה נסגר שוב העיתון לפרק זמן של כמה שבועות, מסיבות כלכליות, ובתקופה זו נפטר ז'בוטינסקי (4 באוגוסט 1940). לפיכך לא פרסם העיתון את אחד האירועים הדרמטיים ביותר בתולדות התנועה הרוויזיוניסטית – מות ז'בוטינסקי. הסתדרות העובדים הלאומיים קיבלה עליה את האחריות למימון העיתון ואפשרה את הוצאתו לאור המחודשת. משנדפס שוב, ב-9 באוגוסט אותה שנה, יוחד לז'בוטינסקי העמוד הראשון בכל המהדורות משך שבוע ימים. הכותרת בגיליון הראשון הייתה: "בחיך ובמותך ציוות לנו את החיים". בראש כל הגיליונות שיצאו בשבוע זה נכתב הסבר לעיסוק בז'בוטינסקי: "במשך שבעת ימי האבל הכבדים לאומה ולתנועה יופיע המשקיף כשהעמוד הראשון כולו מוקדש לזכרו של המנהיג".⁹⁶ מותו של ז'בוטינסקי גרם הלם בורם הרוויזיוניסטי,⁹⁷ ודבריו של אברהם וינשל, שהתפרסמו בעיתון, ממחישים זאת: "הספינה היהודית נשארה בלי רבי-החובל באמצע הים הסוער. הגורל האכזרי שלק את זאב ז'בוטינסקי ממשמרתו באמצע מלוי תפקידו ואין אחר, שימלא את מקומו [...] הוא היה רבי-החובל, הואיל והוא היה יחידי [...] האיש שבו תלתה [האומה] את כל תקוותיה, הואיל ורק בז'בוטינסקי ראו המוני העם את המציל הגדול".⁹⁸ בחודש

לא יכלו להופיע חצי שנה מבלי שהממשלה תסגור אותם. הוא הדין גם בנוגע להמשקף. רק לאחר פרוץ המלחמה בא שינוי לטובה במובן זה. אולם בינתיים אבדנו מספר רב של קוראים. הם עברו לאט לאט לעיתונים אחרים ולא חזרו אלינו. אחר כך, ביולי 1940, נסגר המשקף שוב, הפעם מטעמים חמריים. התפוצה היתה קטנה מדי מהטעמים שהזכרתי לעיל. באוגוסט 1940 הצלחנו בעזרת המרכז ובעזרה האישית של כב' לחדש את הופעת העיתון. לאט לאט נסינו לאון את התקציב ואנחנו מופיעים כעת באופן מסודר קרוב לשנה ומחצה ללא כל הפסקה, אם כי בהרבה מאמצים וקורבנות מצד העובדים. התפוצה שלנו נשארה קטנה: חלק גדול של קוראינו שעזב אותנו מפאת הסיבות הנ"ל לא חזר אלינו; מבין 3000 הבחורים שלנו שהתגייסו לצבא תוך שנה וחצי אחרונים היו לפחות 500-600 קוראי עיתונינו, מאחר שידוע לאדוני שעתונינו היה נפוץ מאד ומתמיד בעיקרו בין הנוער; גם חוגי נוער קיצוניים מסוימים עזבו אותנו מפאת היותנו בעיניהם ל"ליאליים" מדי.¹⁰⁶

כך כתבה מערכת המשקף לאנשי התנועה הלאומית ואוהדיה בכרוז שנודע להרחיב את תפוצתו של העיתון: "המשקף הלוחם את מלחמתו תוך השענות על כוחותיו העצמאיים, זקוק לסעד ועזרה נאמנה של כל פרט ויחיד בתנועתנו [...] אל חוגים אלה מופנית קריאתנו שיחדלו להתייחס באדישות כלפי המשקף".¹⁰⁷ כרוז זה שיקף את המציאות הקשה של התנועה הרוויזיוניסטית: מצד אחד, המדיניות הרשמית של הרוויזיוניסטים דמתה למדיניות הזרם המרכזי בציונות, תמיכה בגיוס לצבא הבריטי ושיתוף פעולה עם שלטונות המנדט;¹⁰⁸ מצד שני, הצד האחר, אנשי התנועה נחשבו מנוודים, מחוץ לקונסנזוס היישובי והציוני. התנועה הרוויזיוניסטית הייתה אפוא במצב ביניים, מחוץ לקונסנזוס ביישוב היהודי ובלי הצעירים, שהפליגו למקום אחר. הדימוי שדבק במפלגה בקרב הדור הצעיר של הזרם הרוויזיוניסטי – מפלגת עסקנים המחפשים טובות הנאה ובלא רוח מרד – הקרין גם על העיתון. כדי לשנות את המצב נעשה ניסיון לגייס כותבים רדיקלים כדוגמת חן מלך מרחביה.¹⁰⁹

בשנת 1942, בחודשים ינואר עד יוני, נערך משאל כתוב בקרב קוראי המשקף: "למען הדק את הקשרים עם קוראינו ולעמוד על דרישותיהם כלפי העתון ועל טעמים החלטנו לערוך משאל בין קוראינו שיאפשר לקורא להביע את דעתו על החומר ועל צורתו הנוכחית של עתוננו".¹¹⁰ משאל זה רוכז בידי ברוך וויניצקי ויוסף כרוסט, ולמשתתפים הובטחה הגרלה נושאת פרסים. הנשאלים התבקשו לענות על שבעה סעיפים העוסקים במדורי העיתון.¹¹¹ לא ברור כמה קוראים נענו ומהן המסקנות שהפיקה המערכת, אך מן הטפסים המעטים הנמצאים בארכיון עולה כי הטור הקבוע של אחימאיר היה פופולרי מאוד. במשך השנים לחצו אחימאיר ואצ"ג על רמבה, עורך המשקף, להקצין את עמדות העיתון. כך לדוגמה גבר כעסם כשניתן לגרוסמן לפרסם מאמר אֵבֶל על ז'בוטינסקי: "ובכן לא התאפקת ופרסמת מאמר של גרוסמן [...] בקשתי אני ממך לא לפרסם. אח"כ סיפר לי ז'אק כי שלח לך דעתו של אצ"ג בשאלה זו. אבל אתה צפצפת על עצנתו".¹¹² בשנים 1943-1944 היה מצבו הכלכלי של העיתון בכי רע, והפניות החוזרות ונשנות אל ציבור האוהדים מעידות על כך.¹¹³

תקופת המאבק

הכרזת המרד נגד הבריטים בפברואר 1944 לא סוקרה כלל בעיתון המשקף, וסיקור הפעולות הראשונות של האצ"ל בהנהגתו של בגין

הראשון למותו של ז'בוטינסקי פורסמו בהמשקף כתבות עליו ודברים שכתב. "בתחילה הגזמנו והפרזנו על המידה", נכתב לרמבה. משפחת ז'בוטינסקי לא אהבה הפרזה זו וסירבה לאשר את פרסום כתביו בעיתון. על כך נכתב למערכת: "יש לעשות מאמצים לקבל רישיון מהגב' קופ [אחותו של ז'בוטינסקי] לתת כל שבת משהו מז'בוטינסקי. גם מבחינת ההפצה וגם מבחינת החובה של העיתון כלפי ז'בוטינסקי יש לתת זאת ואין לגנוז את כתביו בגלל קפריזה של משפחתו".⁹⁹

לאחר מותו של ז'בוטינסקי הוסיף העיתון להציג קו פוליטי מתון יחסית לעומת העמדות הרדיקליות שרווחו בקרב ציבור אוהדי התנועה ובקרב כותבים לא-מעטים בעיתון. ההנהלה נשארה בידי ההנהגה הוותיקה מבית מדרשו של ז'בוטינסקי. לכך הייתה השפעה על אופי העיתון ועל הדיווחים בו. הנה לדוגמה כיצד דווח על הירצחו של שטרן: "מודיעים רשמית כי אברהם בן מרדכי שטרן, שהוצע פרס של 1000 לא"י לגליו, הומת בשעת התנגדות למאסר על ידי המשטרה בתל אביב בשעה 11.45 לפני הצהריים".¹⁰⁰ הדיווח בעיתון הצופה היה אמפתי יותר: "אתמול בצהריים, קרוב לשעה 12, נהרג בנסותו לפרוץ את שרשרת המשטרה, אברהם שטרן, ראש החבורה הידועה, שהמשטרה הקציבה פרס של אלף לירות למי שיביא לידי גילוי עקבותיו".¹⁰¹ בכל העיתונים היה המידע דומה, והמשקף לא נבדל מן העיתונים היהודיים האחרים שיצאו לאור באותו יום בארץ ישראל. כאשר נפטר פנחס רוטנברג, יוחד העמוד הראשון של העיתון לזכרו.¹⁰² בעקבות מותו של ז'בוטינסקי השתדלו העיתונאים להוכיח כי דבריהם על התנועה ופרשנותם לרעיונותיו של ז'בוטינסקי נכתבים לפי רוחו. כך העיד יוסף נדבה על מאמרו במכתב ששלח אל מערכת המשקף באוגוסט 1940, בניסיון לשכנע אותה לפרסמו: "השקפת עולמו של ז'בוטינסקי מאמר שנדרס בג'ואיש הרולד", "תוקן על ידי ז'בוטינסקי עצמו", ו"יש בו אפילו מילים שהוא השתמש בהם".¹⁰³

ימי קטנות, 1940-1944

כל עוד ז'בוטינסקי חי לא נפרמה המרות הארגונית הרשמית של הנהגת הצ"ח אלא במקרה של שטרן וקבוצתו הקטנה. מותו של ז'בוטינסקי, ולאחר מכן מותו של דוד רזיאל, יצרו נתק בין הצ"ח לארגון הצבאי הלאומי ומינויו של בגין למפקד הארגון בשלהי 1943 הביא לקרע מוחלט.¹⁰⁴ התנועה נשארה בלי מנהיג, וההנהגות המקומיות של סניפי המפלגה בעולם החלו לפעול על דעת עצמן ובלי התייעצות עם מוסדות המפלגה הרשמיים. בירושלים הוקם משרד מדיני של הצ"ח בראשות אלטמן. משרד זה פעל עד שנת 1946 וייצג את הצ"ח לפני שלטונות המנדט. עם תום מלחמת העולם השנייה, בפברואר 1946, נעשה איחוד עם מפלגת המדינה העברית של מאיר גרוסמן, והתנועה הרוויזיוניסטית המאוחדת חזרה אל שורות התנועה הציונית.¹⁰⁵ מהלך זה הגביר את הפער ואת חוסר האמון בין הקבוצות הצעירות לבין הנהגת התנועה. סגירת העיתונים הרוויזיוניסטיים בידי השלטון הבריטי תרמה אף היא את תרומתה, ומצבו הכלכלי של עיתון המשקף הלך והידרדר:

לפני פרוץ המלחמה הלכה ונהרסה העיתונות היומית שלנו ע"י הסגירות התכופות של עיתונות שלנו מצד הממשלה. החל מדוראר היום, העיתון הרוויזיוניסטי הראשון, עד חזית העם, הירדן והמשקף. כל העיתונים האלה

המרכזיים של הצ"ח להקדיש את הכנסות מפעל חנוכה תש"ו של קרן תל חי למען המשקיף.¹²⁵

העמדות שהובעו בהמשקיף בעקבות הקמת ארגון המרי העברי הציגו תמיכה לא-מסויגת במחתרות. כך תוארו בעיתון הלווייתנים של חללי "ליל הגשרים" וחללי פיצוץ בתי המלאכה בחיפה בידי הלח"י:

ירושלים העברית נעלה את חנויותיה ולשעה קלה עמדה דם לקבל את ארוננו של יחיעם וייץ, שנהרג בשעת פיצוץ הגשר בעזיב [...] 30,000 יצאו לחלק את הכבוד האחרון, [...] חמש שעות אחר ההלוויה בת רבבות המשתתפים הוסעו בשעה 5.30 אחה"צ מחדר המתים של ביה"ח הממשלתי בחיפה גופותיהם של 11 ההרוגים [...] כך הוסעו ההרוגים לפי המספרים הסיפוריים [...] שום אדם לא נכח ליד רחבת ביה"ח הממשלתי, פרט ל"חברת קדישא", נהגי מכוניות המשאית, קצין משטרה, אישה שנשכרה לכבות את המתים ושני עיתונאים (ב"כ המשקיף והבקר).¹²⁶

מכותרת הידיעה ומתוכן הכתוב עולה ההרגשה הקשה של הכותבים בעיתון על אפליית אנשי המחתרת. הקשר הלא-אמצעי של כותבי המשקיף עם אנשי המחתרת אפשר להם להשיג סקופים עיתונאיים. כך לדוגמה בשנת 1947, בזמן שוועדת החקירה המיוחדת של האו"ם (ועדת אונסקו"פ) שהתה בארץ ישראל, נכח כתב המשקיף בפגישתם הסודית של בגין עם חברי הוועדה. "עתה הנני מוסמך לגלות את כל פרטי השיחה שבה הייתי נוכח ואשר התנהלה בין בגין ושני עוזריו מצד אחד, לבין מר אמיל סנדרסטרם, נשיא ועדת אר"ם מצד שני",¹²⁷ דיווח כתב המשקיף, ששמו לא נודע. בעקבות החלטה 181 של האו"ם, שנתקבלה ב-29 בנובמבר 1947, פורסמו בעמוד הראשון של המשקיף שלושה פסוקים ממסגרים: (1) "אם אשכח ירושלים תשכח ימיני"; (2) "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד נהר פרת"; (3) "שתי גדות לירדן זו שלנו זו גם כן". ממועד זה ועד למועד סגירת העיתון נוסף ללוגו שלו המשפט "אם אשכח ירושלים תשכח ימיני". לאחר הקמת המדינה דווח בעיתון בהרחבה על פעולות האצ"ל ומפקדו בגין. כותבי המשקיף הגנו על עמדותיו של הארגון ויצאו בהתקפות נגד עיתונים שבהם נמתחה ביקורת על הארגון ועל הזרם הרוויזיוניסטי, לדוגמה לאחר פרשת אלטלנה.

פירוק המשקיף

מרגע הודעתו של בגין על הקמתה של תנועת החרות במאי 1948 ועד הבחירות לאספה המכוננת בינואר 1949 התנהלו בין הצה"ר ובין אנשי האצ"ל ותנועת החרות דיונים על איחוד בין שני הגופים. בעבור הרוויזיוניסטים הייתה הקמתה של תנועת החרות הפתעה לא-נעימה. המהלך נתפס ככגידיה במורשתו של ז'בוטינסקי. עם זאת הם הבינו שמהלך זה יביא לסופה של תנועתם עקב היוקרה שרכשו אנשי אצ"ל במסגרות הרוויזיוניסטיות.¹²⁸ בפגישה ב-2 ביוני 1948 בין בגין וחיים לנדאו, מטעם חרות, לאנשי הצה"ר – אלטמן, רובין, דוד בוקשפן,¹²⁹ וברוך ויינשטיין,¹³⁰ שהיה המתווך הראשי בין שני הארגונים ואחד הכותבים הקבועים בהמשקיף¹³¹ – דרש בגין כי האיחוד בין שני הגופים ייעשה בהצטרפות אישית של אנשי הצה"ר לתנועת החרות, ולא יהיה איחוד ארגוני. כמו כן דרשו אנשי תנועת החרות להחליף את שם העיתון היומי של התנועה הרוויזיוניסטית

מוקם בעמודים האחרונים, בלי שצוין מי ביצע את הפעולה: "ביום 12 בפברואר בין השעה 9.40 ו-11.37 בערך אירעו שבע התפוצצויות בבניין מחלקת העלייה בירושלים [...] סופרנו בירושלים מודיע: חקירות המשטרה העלתה, כי הפצצות הוכנו כמה ימים לפני התפוצצן".¹¹⁴ הניסוחים שננקטו היו ניטרליים: "המתנפלים שסבורים כי היו חברי האגודה הטרויסטית הידועה כ'ארגון צבאי לאומי' נמלטו במכוניות המשא שלהם".¹¹⁵ פעילות חוקית זכתה לסיקור נרחב מזה. כך לדוגמה דווח בהבלטה על משלחת האצ"ל בארצות הברית,¹¹⁶ בראשות הלל קוק שכונה פטר ברגסון.¹¹⁷ הדיווח על רצח לורד מוין בקהיר בידי הלח"י היה זהיר: "לורד מוין המיניסטר הבריטי במזרח התיכון נפצע אתמול בצוהרים פצעי מוות".¹¹⁸

בתקופת הסזון התפרסמו מאמרים שקראו לאיחוד בעם היהודי: "קומה נא, ד"ר וייצמן, על רגליך ויעידו כך מעשיך! אתה תוכל לקבל ליריך את המפתחות לאחדות הישוב".¹¹⁹ כמו כן הופיעו ידיעות על חטיפות אנשים: "נחטף מזכיר ועדת הבחירות בירושלים, דניאל יונבסקי, חבר הצה"ר. אלמונים שהתחפשו כשוטרים הוציאוהו מביתו בליל שבת".¹²⁰ בינואר 1945 דווח כי "נחשול החטיפות אינו פוסק".¹²¹ המשקיף והצופה היו העיתונים היחידים שעסקו בחטיפות. בד בבד עם טפטוף ידיעות מרומזות אלה על הסזון, עיקר הדגש הושם בדיווחים מן הנעשה בחזית המלחמה באירופה ובמצב הקהילות היהודיות. היחיד שטיפל בנושא הסזון די בגלוי מעל דפי העיתון היה אחימאיר, בטורו "רשימות אנטי מא": "כידוע נוהג השמאל שלנו מנהג של חטיפות כלפי מתנגדיו מהמחנה הציוני מדיני".¹²² בטורו "רקב ביעקב" הזכיר את המאסרים הנרחבים שביצע השלטון הבריטי ואת הגלית העצורים בלי משפט. אחד העצורים היה חבר מערכת המשקיף: "מר ברוך וינצקי לא נידון, אלא נעצר והוגלה מהמולדת ללא דין וללא דיין".¹²³ מערכת העיתון תקפה את הנהגת היישוב היהודי בראשות מפא"י על שאינה תומכת במשפחותיהם של מאות העצורים בלא משפט משום שהם נמנים עם הזרם הרוויזיוניסטי: "אולם המוסדות הסוציאליים של הישוב נמצאים בידי השמאל, וכיוון שהעצורים האלה נמנים על זרם אחר ביישוב, הרי אין משפחותיהם יכולות ליהנות מכל עזרה. ולא זה בלבד. ברשעותם מפריעים החוגים הסוכנותיים אף באוסף כספים למשפחות העצורים, ואלה הדוגלים ב'צדק סוציאלי' כביכול, עושים כל אשר ביכולתם, כדי להמיט חרפת רעב על נשים וילדים חפים מכל פשע".¹²⁴ המעצרים פגעו במערכת, ורבים מאנשיה נעצרו בשנות 1945-1948.

בשנת 1946 התמנה משה ז"ק לעורך העיתון, ומילא תפקיד זה עד לסגירתו בשנת 1949. המצב הכספי הוסיף להיות גרוע, ונמשכו המאמצים לגייס כספים מחברי התנועה הרוויזיוניסטית. קרן תל חי יצאה בכרוז לאוהדי הארגונים הרוויזיוניסטיים ופעיליהם:

בתנאים קשים במיוחד, ללא דפוס משלו, כליתר העיתונים, ותחת לחץ מיוחד ומכוון, עמד בטאון התנועה הלאומית המשקיף והטיפף יום יום את תורת ז'בוטינסקי. [...] מחובת הציבור העברי הלאומי לראות פגיעה זו בעיתון המייצג במשך כל השנים את חזון ז'בוטינסקי והלוחם להגשמתו – כפגיעה ישירה בו [...] בהתחשב עם כל האמור לעיל החליטו קרן תל חי והמוסדות

את המחלוקת הזאת ואת העמדה שנקט המנהיג. לאחר מותו של ז'בוטינסקי היה העיתון לשופר החוקי היומי של הרוויזיוניסטים בארץ ישראל והוסיף להתקיים למרות הבעיות הכלכליות שנקלע אליהן, רדיפת השלטונות והמחלוקות הפנימיות. מעל דבי העיתון התנהלו דיונים פנים-מפלגתיים וכן שיח עם עיתונים אחרים, דוגמת הבקר של הציונים הכלליים. עם הקמת המדינה והקמת תנועת החרות הוכרעה המחלוקת הפנים-רוויזיוניסטית, ולא הייתה עוד סיבה להמשך קיומו של העיתון. רוב הקהל הרוויזיוניסטי תמך במפלגת החרות החדשה והיה מעוניין לקרוא את העיתון המשוך למפלגה זו. יתרה מזו, לא הייתה הנהגה שתוביל את הקו שבא לידי ביטוי בהמשקיף. תוצאות הבחירות לאספה המכוננת הבהירו זאת באופן חד-משמעי. התנועה הרוויזיוניסטית נבלעה בתוך תנועת החרות, עיתון המשקיף נסגר, והכותבים המעטים שעוד נשארו בו לאחר היווסדו של העיתון חרות, עברו אל העיתון החדש.

הערות

- 1 דן כספי, תקשורת ופוליטיקה בישראל, ירושלים: מכון ון ליר, תשס"ז, עמ' 118.
- 2 מינה גראור, העיתונות של התנועה הרוויזיוניסטית, 1925–1948, תל-אביב: מכון ז'בוטינסקי בישראל, תש"ס (להלן: גראור, העיתונות של המפלגה הרוויזיוניסטית); הנ"ל, עיתונות ומפלגה: קשרי הגומלין בין המפלגה הרוויזיוניסטית לעיתונות, תל-אביב: מכון ז'בוטינסקי בישראל, תשס"ב (להלן: גראור, עיתונות ומפלגה).
- 3 גראור, העיתונות של התנועה הרוויזיוניסטית, שם, עמ' 85–155.
- 4 זאב ז'בוטינסקי, "חזית העם", חזית העם, 22.3.1932, עמ' 2–1; ז'בוטינסקי, אל שמואל הוגו ברמן, 30 בדצמבר 1920, אגרות, 186, בתוך: זאב ז'בוטינסקי, אגרות, ג, תל-אביב וירושלים: מכון ז'בוטינסקי בישראל והספרייה הציונית, תשנ"ז, עמ' 176–177; Eran Kaplan, *The Jewish Radical Right, Revisionist: Zionism and its Ideological Legacy*, Madison: University of Wisconsin, 2005, pp. 3–6.
- 5 איתמר בן אב" (1882–1943) – בנו של אליעזר בן-יהודה, נחשב ל"ילד העברי הראשון". עיתונאי ופעיל בתנועה הציונית ומקורב לחוגים הציוניים הכלליים והרוויזיוניסטיים. בשנת 1919 ייסד את דאר היום.
- 6 ראזוויט (השחר) היה שבועון ציוני ברוסית שעבר גלגולים שונים והיה לביטאון הראשי של התנועה הרוויזיוניסטית. מקום הוצאתו לאור השתנה בתקופות שונות, ובפריו הוא החל לצאת לאור ביולי 1923. מערכת העיתון מנתה את תומכיו הרעיוניים של ז'בוטינסקי, שהיה לעורכו בשנים 1924–1934.
- 7 אביגדור המאירי (1890–1970) – משורר וסופר, כתב חומר סאטירי לתאטרון הקומקום. הוא היה מקורב לזרם הרוויזיוניסטי בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים, אך בהמשך דרכו שינה את עמדותיו.
- 8 אב"א אחימאיר (1897–1962) – דוקטור לפילוסופיה, סופר ופובליציסט, חבר מערכת האנציקלופדיה העברית ואחד הנאשמים במשפט רצח ארלורוב. ייסד את ברית הבריונים מהזרם הרדיקלי בתנועה הרוויזיוניסטית, ושינה את שם משפחתו מגייסנוביץ לאחימאיר, על שם אחיו מאיר, שנפל כקצין בצבא האדום.
- 9 יהושע השל ייבין (1891–1970) – סופר ומתרגם, עיתונאי ורופא בהשכלתו, חבר תנועת העבודה שהצטרף בשנת 1928 לרוויזיוניסטים עם אחימאיר ואצ"ג. השתייך לזרם הרדיקלי בתנועה הרוויזיוניסטית והיה ממנהיגי ברית הבריונים.
- 10 אצ"ג (1896–1981) – אורי צבי גרינברג היה משורר שהשפיע בכתיבתו על הזרם הרוויזיוניסטי, איש אחדות העבודה שהצטרף לרוויזיוניסטים, ממובילי הזרם הרדיקלי בתנועה הרוויזיוניסטית וממקימי ברית הבריונים. בשנת 1937 פרסם את ספר הקטרוג והאמונה, ספר שירים פוליטי שנודעה לו השפעה על הנוער הרוויזיוניסטי.

מהמשקיף לחרות, כשם העיתון המחתרתי של האצ"ל. בפגישה זו חזר בגין וטען כי תנועת החרות גדולה במידה ניכרת מסניף הצה"ר בארץ ישראל, למרות היותה תנועה חדשה. בהתבססו על נתונים שהציג טען כי חצי מחברי החרות אינם נמנים עם התנועה הרוויזיוניסטית או עם ארגוניה, ולכן יש לו זכות לתבוע את הדרישות הללו.¹³² דרישות אלה של חרות הביאו לכישלון הפגישה ביוני. ביולי אותה שנה נערכה עוד פגישה בין נציגי שני הארגונים. בפגישה זו הובהר למתדיינים כי הפער בין הצדדים גדול מדי, וכי אי-אפשר לגשר עליו. הדינמיקה שנוצרה בדיונים לדללה את הצה"ר לפני הבחירות לאספה המכוננת ורכים מחברי התנועה נטשו את תנועתם. תנועת החרות הייתה התנועה המועדפת על חברי הצה"ר לשעבר, והעיתונאים שבהם החלו לכתוב בעיתון חרות. אולם לא מעטים מהם פנו אל מסגרות פוליטיות אחרות, בעיקר אל הציונים הכלליים.¹³³ הפגיעה בעיתון המשקיף הייתה אנושה.

ככל שהתבהר מועד הבחירות לאספה המכוננת, כך גבר המאבק בין שתי המפלגות. ב-5 בספטמבר 1948 התקיימה הוועידה ה-11 של הצה"ר. הדיון בנושא הקשר עם תנועת החרות הביא ל"פוטש" פנימי: חברי הצה"ר מחייבי האיחוד עם החרות, שהיו פעילים גם בהקמת התנועה החדשה, השתלטו על הנהגת הצה"ר והעבירו הצעת החלטה שמשמעה היה פירוק הצה"ר והיטמעותו בתנועת החרות.¹³⁴ קבוצה מאנשי הצה"ר, בראשות גרוסמן, לא הסכימה לקבל את ההחלטות שהעבירו אוהדי החרות. סירובם לאיחוד פילג את התנועה. נעשו ניסיונות פשרה עד שלב ההגשה של רשימת מועמדי המפלגה לאספה המכוננת. תעמולת הבחירות של התנועה הרוויזיוניסטית המחיש את הקרע העמוק שנתגלע.¹³⁵

המאבק בין שתי התנועות הסתיים בניצחון תנועת החרות בעקבות תוצאות הבחירות. ניצחון זה שם קץ לצאתו לאור של עיתון המשקיף. לפי דרישת תנועת החרות המנצחת, עיתון המשקיף של התנועה המפסידה נסגר.

סיכום

ייסודם של עיתונים היה כמעט יסוד אידאולוגי בתנועה הרוויזיוניסטית, עקב בקשתו של ז'בוטינסקי שבכל מקום בעולם שבו יש סניף של התנועה יוקם עיתון. בארץ ישראל היה לתנועה מאגר גדול של כותבים מוכשרים, אך בניהול הטכני והאדמיניסטרטיבי הם נחלו כישלון חרוץ. התנכלות השלטונות הייתה עוד גורם שהביא את העיתונות הרוויזיוניסטית לקטסטרופה כלכלית. עם זאת אלה לא היו הגורמים היחידים לסגירה או לפתיחה של עיתוני הזרם הרוויזיוניסטי בארץ ישראל. לעתים דווקא המתחים והמאבקים הפנימיים הם שהכריעו את הכף.

המשקיף הוא דוגמה בולטת לעיתון שסיבת קיומו הייתה נעוצה במחלוקות פנים-רוויזיוניסטיות, וכאשר הוכרעו המחלוקות הללו, חדל העיתון להתקיים. היה זה העיתון היומי החשוב ביותר של הזרם הרוויזיוניסטי בארץ ישראל בשנים 1939–1948. הוא הצליח להתקיים פרק זמן די ממושך (כעשר שנים) למרות המהמורות שנקרו בדרכו. המשקיף נוסד כדי לבטא את עמדת ההנהגה, בראשות ז'בוטינסקי, בתקופה של מחלוקת קשה בזרם הרוויזיוניסטי. סמל העיתון שיקף

לגיבוש הנוער העברי שהטיפ לכוניניות, ובשנים 1948–1953 היה עורך ביטאון אלף של התנועה הכנענית.

31 מכתב פרנקו אל ועד המורשים, 12.12.1937, מזב"י, תיק 10א-2/9.

32 שם.

33 מכתב הנהלת המשקיף אל דוד בוקשפן, 15 ביולי 1939, מזב"י, תיק 2/2-13.

34 מכתב אחימאיר אל ועד המורשים, י"ט באייר ת"ש, מזב"י, תיק 10א-2/9.

35 ז'בוטינסקי נפטר בכ"ט בתמוז ת"ש (4 באוגוסט 1940).

36 זיכרון דברים בין אחימאיר למרכז הצ"ח בארץ ישראל, 15 באוגוסט 1940, מזב"י, תיק 10א-2/9.

37 תזכיר של הנהלת הצ"ח בארץ ישראל [לפני אוקטובר 1938?], מזב"י, תיק 10א-5/1.

38 תזכיר להנהלת הצ"ח ובו תיאור של כל ארגוני הצ"ח בארץ ישראל ואין תאריך, מזב"י, תיק 10א-5/1.

39 גראור, עיתונות ומפלגה, עמ' 130.

40 'המשקיף', בתוך: לקסיקון העין השביעית, נדלה בספטמבר 2014 מן האתר <http://www.the7eye.org.il/lexicon/47328>

41 גינוסר, "לבטים ומאבקים".

42 הדר, לח"י, עמ' 41–56.

43 גראור, עיתונות ומפלגה, עמ' 128.

44 ראו לדוגמה מכתב של ז'בוטינסקי אל אחותו, 4 בנובמבר 1937, אגרת מס' 221, בתוך: ז'בוטינסקי, אגרות, יב, תל-אביב וירושלים: מכון ז'בוטינסקי בישראל והספרייה הציונית, תשע"ג, עמ' 244.

45 ז'בוטינסקי אל מערכת הירדן, 19.5.1936, מזב"י, תיק 12-1/3.

46 ז'בוטינסקי אל אלטמן, 23 באפריל 1937, מזב"י, תיק 1א-27/2.

47 הדר, לח"י, עמ' 47–49.

48 יעקב שביט, "משנתו הלאומית של זאב ז'בוטינסקי בינו ובין תנועתו", בתוך: הנ"ל, המיתולוגיות של הימין, עמ' 209; הדר, שם.

49 ז'בוטינסקי אל אלטמן, 23 באפריל 1937, מזב"י, תיק 1א-27/2.

50 גראור, עיתונות ומפלגה, עמ' 129.

51 רובינסון, סערה מסייעת, עמ' 72.

52 מכתב בנימין אקצין אל מערכת עיתון הירדן, 27.4.1937, מזב"י, תיק 10א-2/9.

53 יעקב שביט, "אבי המרד: לבחינת התואר, תולדותיו ותפקודו במסורת ההיסטורית של הרציוניזם האצ"ל ותנועת החרות", בתוך: הנ"ל, המיתולוגיות של הימין, עמ' 85–124 (להלן: שביט, "אבי המרד"); הדר, לח"י, עמ' 57–80; ויץ, ממחתרת לחומת המפלגה פוליטית, עמ' 36–43.

54 ש' כץ, ז'בו: ביוגרפיה של זאב ז'בוטינסקי, ב, תל אביב: דביר, תשנ"ג, עמ' 1056.

55 שם, עמ' 1080.

56 גינוסר, "לבטים ומאבקים".

57 אופירה גראויס-קובלסקי, "רק כך": יד אוזות או שתי גדות לירדן? לבחינת הסמל של הארגון הצבאי הלאומי, קתדרה, 166 (תשע"ח), עמ' 119–146.

58 גראויס-קובלסקי, הצורקים והנדרפים.

59 כרזה המודיעה על הופעה עתידית של עיתון המשקיף, ובה מפת ארץ ישראל על פי גבולות המנדט (ברקע כחול) מלווה בכיתוב "בקרב יופיע המשקיף עיתון יומי לאומי שילחם לארץ ישראל שלמה ומשוחזרת", בית דפוס ורדי תל-אביב, הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ), כרזות, פריט KRA1181.

60 זאב ז'בוטינסקי, "עבר הירדן ותכנית העשור", בתוך: הנ"ל, כתבים, ב: בסער, הוצאת ערי ז'בוטינסקי (הוצאת ספרים), כע"מ, ירושלים תשי"ח, עמ' 231–237; הנ"ל, "הקדמה לתכנית העשור", הירדן, 21.4.1938, עמ' 3; הנ"ל, "עבר הירדן און דער צען-יאר פלאן", אונזער וועלט, 21.4.1938, עמ' 2.

61 הנ"ל, "נאום באספת המונים בחיפה", הארץ, 26.10.1926.

62 הדר, לח"י, עמ' 94–95.

63 גראויס-קובלסקי, הצורקים והנדרפים.

64 ירוזולמה ויוזולונה, נובמבר 1938, מזב"י, תיק כע"מ 1-1/59. כפי הנראה, אילה/

11 פנחס גינוסר, "לבטים ומאבקים בדאר היום הרציוניסטי", בתוך: אבי בראלי ופנחס גינוסר (עורכים), איש בסער: מסות ומחקרים על זאב ז'בוטינסקי, קריית שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשס"ד, עמ' 325–343 (להלן: גינוסר, "לבטים ומאבקים"; בראלי וגינוסר [עורכים], איש בסער).

12 שם.

13 אופירה גראויס-קובלסקי, הצורקים והנדרפים: מיתולוגיה וסמלים של תנועת החרות, 1948–1965, שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות והוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשע"ה, עמ' 183–186 (להלן: גראויס-קובלסקי, הצורקים והנדרפים).

14 גראור, עיתונות ומפלגה, עמ' 12.

15 יחיעם ויץ, ממחתרת לחומת המפלגה פוליטית: הקמתה של תנועת החרות, 1947–1949, קריית שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות והוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשס"ג, עמ' 7 (להלן: ויץ, ממחתרת לחומת המפלגה פוליטית).

16 ישראל קולת, "מקומו של ז'בוטינסקי בפנתאון הלאומי", בתוך: בראלי וגינוסר (עורכים), איש בסער, עמ' 7–23 (להלן: קולת, "מקומו של ז'בוטינסקי בפנתאון הלאומי").

17 רינת'יה רובינסון, סערה מסייעת: התנועה הרציוניסטית בשנים 1925–1940, ירושלים ותל-אביב: יד בן-צבי ומכון ז'בוטינסקי בישראל, תשע"א, עמ' 39 (להלן: רובינסון, סערה מסייעת).

18 Yaacov Shavit, *Jabotinsky and the Revisionist Movement, 1925–1948*, London: Frank Cass, 1988, p. 95.

19 מינה גראור (עורכת), ימי הצה"ר: כרונולוגיה של התנועה הרציוניסטית, תל-אביב: מכון ז'בוטינסקי בישראל, תשע"ג, עמ' 185.

20 אריה אלטמן (1982–1902) – ראש התנועה הרציוניסטית בארץ ישראל משנת 1937 וחבר כנסת מטעם חרות מאז נבחר לכנסת השנייה בשנת 1951. לאחר מותו של ז'בוטינסקי עמד בראש המשרד המדיני של הצ"ח. בעת מלחמת העולם השנייה יצא לתורכיה בשליחות להצלת יהודי אירופה.

21 יוסף הדר, לח"י: אידיאולוגיה ופוליטיקה, 1940–1949, א, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל וכתר, תשמ"ט, עמ' 61–62.

22 יעקב שביט, "לגיון / מאבק מזוין / מחתרת טרור", בתוך: הנ"ל, המיתולוגיות של הימין, תל-אביב: הוצאת בית ברל ומכון משה שרת, תשמ"ו, עמ' 37 (להלן: שביט, המיתולוגיות של הימין).

23 גראור, עיתונות של התנועה הרציוניסטית; הנ"ל, עיתונות ומפלגה. ראו גם סיכום מחקריה של מינה גראור, אוזות בספטמבר 2014 מן האתר <http://www.the7eye.org.il>

24 עוזי אלידע, "דאר היום הרציוניסטי: לתולדותיה של פרשה עיתונאית מרתקת", קשר, 17 (תשנ"ה), 73–86; הנ"ל, "מעיתון מסחרי מצליח לעיתון מפלגתי: העברת דאר היום ליד הרציוניסטים", שם, 24 (תשנ"ח), 68–75; גינוסר, "לבטים ומאבקים".

25 בשנת 1934 פעלו דאר היום והירדן כעיתוני התנועה.

26 התכתבות של הנהלת התנועה עם רשם החברות של ממשלת ארץ ישראל-פלשתינה בנושא הבעלות על העיתון, 5.3.1936, מכון ז'בוטינסקי בישראל (להלן: מזב"י), תיק 10א-2/9.

27 הודעה, 14.2.1935, מזב"י, תיק 12-5/2.

28 אברהם וינשל (1893–1968) – עיתונאי, יושב ראש מרכז הצה"ר בארץ ישראל וחבר באספת הנבחרים ובוועד הלאומי. הוא היה אף ממייסדי אגודת בני חורין ועורך ביטאון הצפון (1926–1927) בחיפה, שבשנות כהונתו שימש כלי ביטוי לאימוצה של התנועה הרציוניסטית.

29 מכתב של וינשל אל ד"ר אלטמן, 30.7.1936, מזב"י, תיק 10א-2/9.

30 אוריאל היילפרין (1909–1981) – ידוע בשם שבחר לעצמו, יונתן רטוש. היה סופר, משורר ובלשן. נמנה עם החוגים המקסימליסטיים בתנועה הרציוניסטית, ולימים היה לעורך ביטאון הצה"ל, בחרב. בשנת 1939 סייע בהקמת הוועד

- 101 "אברהם שטרן נהרג בשכונת פלורנטיין", **הצופה**, 13.2.1942, עמ' 1.
- 102 "פנחס רוטנברג איננו", **המשקיף**, 4.1.1942, עמ' 1.
- 103 מכתב מנדה אל מערכת עיתון **המשקיף**, 28.8.1940, מזב"י, תיק ל-3/3-12.
- 104 ויין, **ממחתרת לוחמת למפלגה פוליטית**, עמ' 37.
- 105 גראור, **עיתונות ומפלגה**, עמ' 168.
- 106 מכתב של מנהל עיתון **המשקיף**, זלמן לוינברג, אל אלטמן, 17 בדצמבר 1941, מזב"י, תיק ל-1/2-13.
- 107 כרוז של מערכת עיתון **המשקיף** אל ציבור אנשי התנועה הלאומית [אין תאריך], מזב"י, תיק ל-4/1-13.
- 108 ויין, **ממחתרת לוחמת למפלגה פוליטית**, עמ' 10.
- 109 מכתבים מעורך **המשקיף** אל המערכת, אוקטובר עד נובמבר 1940, מזב"י, תיק ל-3/3-13.
- 110 מודעה, **המשקיף**, 15.5.1942, עמ' 1. ההדגשה במקור.
- 111 שאלון מודפס, מאי 1942, מזב"י, תיק ל-4/1-13.
- 112 אחימאיר אל רמבה, 15.11.1940, מזב"י, תיק ל-4/3-13.
- 113 כרוז הנהלת **המשקיף**, תל-אביב, תשרי תש"ג (1942), מזב"י, תיק ל-4/1-13; כרוז מרכז הצ"ח ליוכל **המשקיף**, שבט 1944, מזב"י ישראל, תיק ל-4/1-13.
- 114 "פצצות במשרדי הממשלה בירושלים תל-אביב וחופה", **המשקיף**, 14.2.1944, עמ' 4.
- 115 "נכשל ניסיון לשדר שידור בלתי חוקי ברדיו ירושלים", שם, 19.5.1944, עמ' 4.
- 116 יהודית תידור-באומל, **בין אידאולוגיה ותעמולה: משלחת האצ"ל בארצות הברית ושורשי הימין היהודי המיליטנטי באמריקה**, ירושלים: מאגנס, תשנ"ט; Rafael Medoff, *Militant Zionist in America: The Rise and Impact of the Jabotinsky Movement in the United States, 1926-1948*, Tuscaloosa and London: University of Alabama Press, 2002.
- 117 "ע' ד'בוטניסקי על שליחותו מטעם ועד ההצלה בארה"ב", **המשקיף**, 19.5.1944, עמ' 1.
- 118 "הלורד מוין נפצע על ידי מתנקשים בקהיר", שם, 7.11.1944, עמ' 1.
- 119 צ' קולין, "מכתב גלוי לד"ר וייצמן", שם, 24.11.1944, עמ' 3-4.
- 120 "נחטף מזכיר ועדת הבחירות בירושלים", שם, 31.12.1944, עמ' 1.
- 121 "נחשול החטיפות אינו פוסק", שם, 31.1.1945, עמ' 4.
- 122 אבישי, "רשימות אנטי מא", שם, 23.9.1945, עמ' 2.
- 123 א' שמאי, "דקב ביעקב", שם, 3.1.1945, עמ' 2.
- 124 "חובה אנשית", שם, 13.2.1945, עמ' 2. ההדגשה במקור.
- 125 כרוז של קרן תל חי, חנוכה תש"ו (1946), מזב"י, תיק ל-4/1-13.
- 126 "שתי הלוויות", **המשקיף**, 19.6.1946, עמ' 1.
- 127 "גילויים על הפגשה בין סנדרסטורם ובגין", שם, 28.7.1947, עמ' 1.
- 128 בגין אל משרד הצה"ר בפריז, יולי 1948, אצ"מ, תיק 232/66.
- 129 דוד בוקשפן (1904-1972) – מזכיר כללי ויושב ראש הצה"ר באוסטריה. בשנת 1936 נבחר לחבר מרכז הצה"ר בארץ ישראל, ושימש גם נציג הצה"ר בקונגרסים ובועידות של התנועה הציונית. הוא היה חבר נשיאות הוועד הפועל הציוני, חבר ההנהלה העולמית של ברית חרות-הצה"ר ומנהל עיתון **המשקיף**.
- 130 ברוך ויינשטיין (1898-1982) – ממייסדי התנועה הרוויזיוניסטית וממקימי מפלגת המדינה העברית. הוא היה ציר בקונגרסים הציוניים וחבר הוועד הפועל הציוני.
- 131 דובי ברגמן, "תנועת החרות: מארגון מחתרת למפלגה פוליטית", **כיוונים**, 21 (1983), עמ' 55-96.
- 132 דו"ח של הש"י (שירות הידיעות), 10 ביוני 1948, ארכיון תולדות ההגנה, תיק 1230/1112.
- 133 ויין, **ממחתרת לוחמת למפלגה פוליטית**, עמ' 107.
- 134 שם, עמ' 114.
- 135 אופירה גראוויס-קובלסקי, "בין תעמולה להסברה: תעמולת הבחירות של תנועת החרות, 1961-1948", בתוך: אברהם דיסקין (עורך), **מאלטלנה עד הנה: גלגולה של תנועה מחרות לליכוד**, ירושלים: כרמל ומרכז מורשת בגין, תשע"א, עמ' 99-96.

- אליסיה שטרסמן היא שהגתה את הסמל המדובר. הוא שורטט בידי ד"ר יעקב באור, מאנשי התנועה הרוויזיוניסטית בפולין.
- 65 שביט, "אבי המרד".
- 66 מכתבי אחימאיר אל נשיאות הצ"ח, 1939-1940, מזב"י, תיק ג10א-2/9.
- 67 מאיר גרוסמן (1884-1964) היה עיתונאי ופעיל ציוני שהצטרף לז'בוטנינסקי במאבקו להקמת הגרודים העבריים במלחמת העולם הראשונה. היה ממקימי ברית הצה"ר בשנת 1925 וסגן יושב ראש המרכז העולמי של הצה"ר עד שנת 1933. בעקבות חילוקי דעות עם ז'בוטנינסקי הקים בשנת 1933 את מפלגת המדינה העברית, שלאחר פרישת הצה"ר המשיכה את הפעילות בתנועה הציונית. בשנת 1946 חבר אל הצה"ר. לאחר האיחוד עם תנועת החרות פרש והצטרף אל הציונים הכלליים.
- 68 אחימאיר אל יהודה בן ארי, אדר תרצ"ט, מזב"י, תיק 38-2/3.
- 69 יעקב רובין (1910-1973) היה עיתונאי ועורך של ביטאון הצ"ח בקרקוב שבפולין, ממייסדי עיתון **המשקיף** ועיתון הבריגדה היהודית. הוא היה פעיל בתנועת הנוער בית"ר, חבר במזכירות העולמית של הצה"ר וחבר באצ"ל ובתנועת החרות. כמו כן היה עורך **המשקיף** (1939) ועורך **חרות** (1949-1953).
- 70 גראור, **עיתונות ומפלגה**, עמ' 130.
- 71 ועד המורשים אל נשיאות הצ"ח, 29 בינואר 1939, מזב"י, תיק ג10א-4/18/3.
- 72 "המשקיף", **המשקיף**, 27.1.1939, עמ' 1.
- 73 שם.
- 74 השיר של ז'בוטנינסקי, "כְּלָה שְׁלִי", התפרסם בביטאון המדינה בוורשה בשנת תרצ"ח, בעת הכינוס העולמי השלישי של בית"ר. השיר נכתב שנה קודם לכן בנוסח שונה לזכור של הבית"ר שלמה פלושניצקי מסוסנוביץ, שהתאבד בעקבות שלילת זכותו לעלות לארץ ישראל.
- 75 "כולו שלי", **המשקיף**, 27.1.1939, עמ' 4.
- 76 ז'בוטנינסקי, "השעה האחת עשרה", שם, 27.1.1939, עמ' 3 (תורגם מידיש).
- 77 ז'בוטנינסקי, "השותף", שם, 3.2.1939, עמ' 3 (תורגם מידיש).
- 78 ז'בוטנינסקי, "ארץ הפטה מורגנה", שם, 17.2.1939, עמ' 3 (תורגם מידיש).
- 79 א' רמבה, **במחיצתו של ז'בוטנינסקי**, תל-אביב: [חמו"ל], תש"ג, עמ' 156 (להלן: רמבה, **במחיצתו של ז'בוטנינסקי**).
- 80 ז'בוטנינסקי, "מיומני", **המשקיף**, 24.2.1939, עמ' 5 (תורגם מידיש).
- 81 רמבה, **במחיצתו של ז'בוטנינסקי**, עמ' 156.
- 82 ז'בוטנינסקי אל מערכת עיתון **המשקיף**, 17.1.1940, מזב"י, תיק 1-1/30/2א.
- 83 רמבה, **במחיצתו של ז'בוטנינסקי**, עמ' 156.
- 84 היום, 1 במאוס 1939. לימים נקרא בשם זה העיתון של גח"ל, שהחליף את **חרות והבקר**.
- 85 ז'בוטנינסקי, "על חטא שחטאנו", היום, 3.3.1939, עמ' 3. ההדגשה במקור.
- 86 ז'בוטנינסקי, "יוריתו האחרונה", שם, 3.3.1939, עמ' 5.
- 87 מכתב של אלטמן אל נשיאות הצ"ח, ינואר 1939, מזב"י, תיק ג10א-4/18/3.
- 88 "עם חידושו של המשקיף", **המשקיף**, 1.11.1939, עמ' 1.
- 89 דו"ח של יצחק קורלנד אל אלטמן, 5.11.1939, מזב"י, תיק ג10א-3/9.
- 90 אבישי, "רשימות אנטי מא", **המשקיף**, 3.11.1939, עמ' 3. הכוונה בשם זה לאנטי קרל מרקס.
- 91 כרוז של מערכת עיתון **המשקיף**, 29.1.1940, מזב"י, תיק ל-4/1-13.
- 92 ז'בוטנינסקי אל מערכת עיתון **המשקיף**, 17.1.1940, מזב"י ראל, תיק 1-1/30/2א.
- 93 מכתב של ויינצקי אל אלטמן, 17.5.1940, מזב"י, תיק ג10א-3/9. ההדגשה במקור.
- 94 מכתב אל ויינצקי, 28.5.1940, מזב"י, תיק ג10א-3/9.
- 95 מכתב בן-ימיני אל מערכת **המשקיף**, 8.4.1940, מזב"י ראל, תיק ל-2/2-13.
- 96 **המשקיף**, 9-14 באוגוסט 1940.
- 97 קולת, "מקומו של ז'בוטנינסקי בפנתאון הלאומי".
- 98 א' וינשל, "רב החובל", **המשקיף**, 13.8.1940, עמ' 5. ההדגשה במקור.
- 99 מכתב מאת אל רמבה, נובמבר 1940, מזב"י, תיק ל-3/3-13.
- 100 "אברהם שטרן נורה בשעת חיפוש בדירתו", **המשקיף**, 13.2.1942, עמ' 1.